

УДК 1(091):316:371

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ СУЧАСНОГО СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Оксентюк Н.В., Шидей Н.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

Аналізуються процеси цивілізації в сучасних трансформаційних змін. Розглянуто роль людиновимірності соціогуманітарного знання в формотворчих процесах, що обумовлюють сутнісні виміри європейської цивілізації. Йдеться про якісно новий простір освіти, адекватний логіці людиновимірних інтенцій постнекласичної картини світу, який вимагає гуманітарно-ціннісного підходу у формуванні сучасної парадигми освіти.

Ключові слова: людиновимірність, цивілізація, техніка, соціогуманітарне знання, педагогічна антропологія, сучасний освітній простір.

Сьогодні місце людини і її роль обговорюється багатьма науками у сенсі сучасних цивілізаційних проблем і викликів. Це питання назріло через екологічні і соціальні фактори. З часом наука революціонізувала суспільне виробництво, були засновані нові її галузі, відбулася індустріалізація аграрного господарства, раціоналізм став панівною і визначальною силою цивілізаційних змін. Людина, яка прагнула бути автономною і незалежною від обставин, стала не лише забутою і самотньою в сучасному світі, але й перетворила себе в інструментальний чинник. Людина не просто користується досягненнями науково-технологічного прогресу, але і стала заручником нової техногенної цивілізації з штучно створеним середовищем її буття, віртуальним інформаційним простором та пануванням ідеології масового необмеженого споживання. Людина з творця та самоцілі перетворюється на засіб цивілізаційного про-

цесу. Навіть особливості сучасного етапу розвитку науки якраз полягають у тому, що горизонт наукового дослідження «задається» його технічними можливостями; без належної технічної бази сучасний експеримент, передусім у природознавстві, просто неможливий. Технологія у наш час посідає центральне місце у процесі розвитку наукового знання і загалом в умовах прогресу науки.

Розвиток науки призвів до витіснення духовних чинників культурного буття і заміни їх визнанням природної та соціальної закономірностей, які повністю визначають імперативи буття людини, суспільства та їхніх стосунків між собою і природою. У цьому, вочевидь, і полягає суть сучасної кризи європейської культури, вияв її дегуманізуючих тенденцій та ролі наукового раціоналізму: людина стає похідною від суспільно-економічних відносин, отже, її можна проектувати в необхідному для чогось чи когось ключі.

Людський чинник, глибинні ментальні структури людського «Я», творчість та інтуїтивні процеси у науковій діяльності були витіснені – їх замінив абстрактно-нейтральний суб'єкт пізнання.

Ми стали свідками небачених за глибиною та фундаментальністю трансформаційних світових історичних процесів і макроцивілізаційних утворень; передусім через гуманістичні хиби й обмеженості існуючої ціннісної парадигми як духовного плану або ідеї, що системоорганізує та цілеспрямовує розвиток і визначає суть європейської цивілізації.

За такої ситуації актуальними є питання про перспективи європейської цивілізації та місця людини в реалізації її сенсоважливих цілей, осмислення такого феномену, як сучасна техногенна цивілізація: що вона собою являє, яка її доля, чи можливі інші варіанти цивілізаційного поступу? Людина, загублена в цивілізаційному потоці, становить елемент технократичного дискурсу чи повністю закута в лещата наукотехнократизму? Ця позиція малоподібна на оптимістичну та гуманістичну перспективу. Інша перспектива цивілізаційного горизонту ґрунтується на об'єктивному аналізі існуючого стану справ, тенденцій цивілізаційних змін і конструюванні нової парадигми досягнення гуманістичного ідеалу загальноцивілізаційного процесу.

На сьогодні життєдіяльність людини зачіпає глобальні проблеми, про які говорять з одного боку філософи, а з іншого економісти, політологи та екологи, підводячи спільний знаменник до свідомості людини. Це є наслідком появи екзистенційно-антропологічного парадоксу: людина часто не в змозі пристосуватися до нею ж витвореного штучного середовища, що ставить під питання майбутнє цивілізації.

Варто зауважити, що світ має людиновимірний характер: з одного боку, у ньому виконуються умови існування людини, з іншого – людина в її специфіці (розуміння якої також змінюється згодом) є умовою існування світу. Цю людиновимірність світу можна простежити крізь всю історію розвитку мислення й зміни його форм. Тож вважаємо за необхідне звернути увагу на особливу важливість урахування людиновимірних характеристик наукового знання й пізнавальних процедур, що викликана історичними перетвореннями науки та її трансформаціями.

Соціогуманітарне освітнє і наукове знання дає можливість зазирнути у світ віртуального, потенційного втілення сутнісного взаємозв'язку між невичерпністю людського і природного, живить собою тенденцію до гуманітаризації й аксіологізації пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти людиновимірності науки аналізувалися багатьма вченими різних сфер наукового знання. Серед філософів, які внесли найбільш істотний внесок у позитивну розробку проблеми людської природи людського знання, необхідно виділити, у першу чергу, роботи Е. Чудінова, Л. Баженова, В. Виноградова, С. Гусєва, І. Добронравова, С. Лебедева, Л. Мандельштама, В. Стюпіна і ін. Серед західних дослідників варто виділити М. Блека, М. Борна, Р. Боумена, М. Бунге, В. Гейзенберга, Г. Дінглера, К. Поппера, А. Пуанкаре, Б. Рассела, Дж. Уїтроу, В. Елліса й ін.

Включення людського чинника в методологію, пошуки й обґрунтування аксіологічної зумовленості та людиновимірності знання відомі у працях таких авторів, як М. Бауер, Л. Горбунова, І. Добронравова, Ф. Канак, М. Кисельов, С. Князева, В. Крисаченко, В. Кутирев, М. Мойсєєв, Л. Сидоренко, М. Сидоренко, І. Смелянський, В. Стефанік, І. Чорний, М. Штеренберг та багатьох інших.

Мета дослідження. Метою статті є освітня рефлексія людиновимірності сучасного соціогуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людська природа знання є яскравою демонстрацією того факту, що наука є витвором людських рук. Створення високоабстрактних теоретичних концепцій, прагнення науки усвідомити свої гносеологічні основи сприяє виникненню інтересу до людиновимірності науки. На межі ХХ-ХХІ століть, коли світ увійшов у смугу якісних змін, суспільство, наука й культура вцілому вступили в епоху постнекласики, яка проявляє себе у всіх сферах культурного буття людини й, звичайно, відображається в такій сфері як освіта. У сучасному світі питання, що стосуються сфери освіти здобувають особливу значимість, адже радикальні зміни в галузі економіки, політики, права порушують питання про необхідність адекватного й сутнісного осмислення процесів, що протікають у різних сферах соціальної реальності, а їх найбільш загальна оцінка полягає у визнанні кризового стану суспільства в цілому, і, зокрема, системи освіти як одного найважливіших суспільних інститутів.

У наш час тема постнекласичної реальності стала однією із пріоритетних в сучасній філософії освіти. Варто вказати, що відмінною рисою постнекласики є, насамперед, те, що вона містить у собі гуманітарні й у широкому змісті гуманістичні складові. У постнекласичній парадигмі знайшла вираження взаємозалежність людиновимірності, що припускає урахування у своєму продукті виробничих, технологічних параметрів, які, у свою чергу, співвідносяться із загальнознавчими цінностями та універсальними культури.

Визначення людиновимірності як методологічного і практичного орієнтира освіти потребує теоретичного з'ясування, прогнозування й окреслення складових механізму імплементації зазначених засад у науково-практичну площину. Отже, беручи до уваги той факт, що та чи інша ідея, зокрема положення про світоглядно-ціннісне навантаження науки і практики, втілюється в дійсність на всіх рівнях освіти, варто зазначити, що вона стає основою системних складових соціогуманітарної освіти, тобто через методологічну, предметно-наукову, методичну і практичну підготовку людина, що навчається, має засвоїти й виробити вміння застосовувати головні принципи своєї діяльності. Так, зокрема, у методологічній підготовці, що пов'язана із знанням про те, як отримати нове знання, світоглядна навантаженість повинна працювати повною мірою, а саме, вона має спиратися на найважливіші тенденції розвитку сучасної науки, зокрема на орієнтацію на людину, на людиновимірність науки.

У цьому контексті слушною є думка М. Булатова про те, що наука має розвиватися не сама

по собі і для самої себе, а відповідати на потреби людини, «адже, як і будь-яка інша, сфера наукової діяльності, виникаючи для задоволення духовних та фізичних потреб, скоро набуває самостійності, пориває з ними і котиться, як снігова кулька з гори, яка сама собою збільшується і яку неможливо зупинити, а рух її – все більше віддалення від людини. Виникає завдання повернути цю грудку за траєкторією й змістом до неї, а вчених навчити бути відповідальними, не лише розумними, а й моральними» [1, с. 29].

Принципово новою вимогою, порівняно з попередніми типами раціональності, є необхідність зважати на ціннісні орієнтації суб'єкта, що В. Стьюпін вважає визначальною ознакою постнекласичного типу раціональності [3, с. 619-641].

Саме постнекласика характеризується включенням суб'єкта в предмет пізнання, знання виявляється істотно людиновимірним і передбачає інтеграцію своїх суб'єктивних і об'єктивних вимірів. Постнекласичний етап розвитку науки вимагає справді гуманітарного повороту до людиновимірної сутності освіти, формування якісно нового її ідеалу.

Глибинний взаємозв'язок теорії й історії освіти базується на антропологічному принципі й обумовлюється тим, що «базові» цінності культури визначають специфіку освіти – основного механізму трансляції й відтворення культури. Освіта як особлива її частина, має найглибші, культурно обумовлені потенції для формування світогляду особистості, побудови особливої індивідуальної реальності (як об'єктивної, так і суб'єктивної), «прокладання» шляху особистості в цьому світі.

У зазначеному контексті важливим завданням соціогуманітарного знання стає побудова особистості, створення індивідуальної свідомості. Через розуміння соціогуманітарного знання як «особистісного», акцентування його важливості у побудові особистості розкривається його глибинний взаємозв'язок із сферою освіти в питанні вдосконалення, облагородження людини. Освіта, як феномен, насамперед соціогуманітарний, людиновимірний, має статус особистісного самовизначення людини й реалізується як форма ідентифікації людини зі світом культури.

У вказаному сенсі антропологічні пошуки освіти відображають одну з непорушних якостей соціогуманітарної освіти – її людиновимірність, адже некласична парадигма культури викликає до життя екзистенційні феномени. Тому педагогічна антропологія, як теорія, що фокусується на розумінні людини як суб'єкта педагогіки, стає адекватною відповіддю на виклики некласичної ситуації.

Соціо-гуманітарне знання має конструювати образ світу крізь призму людських потреб і цінностей. Формулювати відповіді на «вічні запитання»: що є людина і людяність, як потрібно відноситись до світу, людей та до себе самого, постійно звертатися до універсально-життєвих цінностей, часто крізь призму власного, особистісного досвіду, внаслідок осмислення елементів життєвих прикладів, даних у соціо-гуманітарній освіті, щоб віднайти свій пізнавальний шлях «відкриття себе», свого персоніфіковано-особистісного сприйняття світу й віднаходження свого істинного призначення у цьому світі.

Очевидно, треба зауважувати й те, що масштаби технологічних змін і парадигма екстенсивного розвитку суспільного виробництва фактично призвели до стану межовості у використанні природних ресурсів. Який ресурс актуально і потенційно невичерпний? Духовний розум. Саме людина у царині власної духовності має опертя на моральні імперативи, котрі й визначають місце та масштаб використання наукового розуму для реалізації нової (або скорегованої) програми розвитку європейської цивілізації. В. Стьюпін вбачає таку програму в розробленні етики виживання, Г. Йонас – в експлікації етичних принципів теорії відповідальності, В. Розін – у відмові від технократичного дискурсу, Л. Мемфорд – у необхідності деструкції, розвалі сформованих у культурному середовищі складних ієрархічних структур людської діяльності (мегамашин). Окрім цього, існують й інші підходи, що, визнаючи негативний вплив техніки і технології на сутнісні виміри людини та природу, вважають за неможливе гуманізувати науково-технічний поступ. Це пов'язано, на думку Х. Сколімовські, зі стійкістю науково-технічних систем до спроб імплантації гуманістичних цінностей.

Людина відкрила у собі неймовірні можливості стосовно розуміння та перетворення світу. В наш час надзвичайно актуальною є завдання (як очікування) нового відкриття – відкриття у людині морального імперативу як форми виразу моральної відповідальності перед теперішнім і майбутнім людства. Моральна відповідальність ученого «синтезує в собі раціональні та чуттєво-емоційні сторони духовного світу людини, має своєю глибиною основою його морально-етичну освіченість і вихованість, широку ерудицію й глибокі спеціальні знання, ціннісні орієнтації та життєві смислові установки, почуття обов'язку, вини, гордості, сорому, гріха і под.» [2, с. 235].

Який же перший крок стратегічної програми гуманізації технологічного процесу? Знайти такі механізми у самих структурах предметно-практичної діяльності, очевидно, неможливо, оскільки технологічний процес передбачає використання людини як засобу, а не відповідної мети.

Перший і абсолютно необхідний крок гуманізації техніки, технологічної діяльності – фундаменталізація цієї проблеми. Тобто гуманізація науково-технічного розвитку ґрунтується на фундаментальному, теоретико-концептуальному підході до аналізу не просто техніки і технічного як такого, а всебічного, системного дослідження техносфери – нової багатокомпонентної реальності (людина – природа – технологія), що розвивається за внутрішньо властивими їй закономірностями. Інакше кажучи, проблему гуманізації технології та науково-технічної діяльності варто розглядати у двох площинах: по-перше, необхідності об'єктивного пізнання природного явища та технології його використання (власне технологічне використання науки) і, по-друге, дослідження на рівні фундаментального пошуку закономірностей розвитку нової реальності – техносфери як комплексного соціоприродно-технічного утворення. І, врешті-решт, надзвичайно важливо змінити вихідні цінності, установки вченого й інженера. Сьогодні, коли технічне знання посідає у системі культури дедалі важливіше місце, реально вима-

лювується небезпека відчуження науки і техніки від людини. Однак самі собою технічні знання не можуть бути єдиною основою розв'язання всіх складних проблем сучасної техніки. Гуманітаризація науки і техніки – це один з важливих (хоча і не єдиний) шлях їх гуманізації.

Такий нетрадиційний підхід до розуміння й оптимізації технічної діяльності, техносфери, коли самоціллю, метою та вищою вартістю проголошується людина, а науково-технологічна діяльність стає формою виразу її сутнісних, творчих сил, відкриває перспективи, з одного боку, духовного оволодіння технізацією, технологією, з іншого – знаходження людиною у технології свого адекватного відображення, яке стає джерелом її розвитку.

Висновки. Отже, людиновимірні інтенції постнекласичності спричиняють особливе значення індивідуальних, екзистенційно-орієнтованих підходів до освіти. Виявлення актуальних постнекласичних імперативів стосовно системи навчання й виховання дозволяє припустити, що на шляхах розвитку соціогуманітарного знання сьогодні можливо вирішити сенсожиттєві проблеми сучасної людини, повернути їй її дійсність. Со-

ціогуманітарна освіта, як форма збагнення й вибудовування буття, світу, культури й формування образу людини, що усвідомлює себе частиною природного світу, є освітою живою, упередженою, яка дарує й відкриває особистий зміст, вимагає створення культурно-освітнього простору, коли з усією очевидністю розуміється, що освічена людина є не лише сумою компетенцій. Якісно новий простір освіти, адекватний логіці людиновимірних інтенцій постнекласичної картини світу, вимагає гуманітарно-ціннісного підходу у формуванні сучасної парадигми освіти. Ідея освіти, що знайшла вираження в цій парадигмі, потребує кореляції антропологічного виміру з конкретно-історичною ситуацією, людиновимірності у науці (як у методах і засобах дослідження, так і в зовнішньому загальнокультурному й філософському осмисленні), суб'єктивації й міждисциплінарного характеру наукового пошуку.

Людиновимірність у пошуках нових підходів, стратегій освіти, перш за все, відображається у цілепокладанні, механізм якого потребує осмислення в усіх його різновидах. Саме тому орієнтація цілей освіти на людиновимірність постає пріоритетним завданням.

Список літератури:

1. Булатов М. О. Філософія ноосфери: філософський зміст і сучасний смисл феномена ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малеев, В. П. Загороднюк, Л. А. Солонько. – К.: Наукова думка, 1995. – 149 с.
2. Сичивица О. М. Моральная ответственность ученого и общественно-исторический процесс / Сичивица О. М. – Донецк: Юго-Восток, 2003. – 345 с.
3. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.

Оксентюк Н.В., Шидей Н.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ЧЕЛОВЕКОМЕРНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО СОЦИОГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ: ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ВЫЗОВЫ

Аннотация

Анализируются процессы цивилизации в современных трансформационных изменениях. Рассмотрены роль человекомерности социогуманитарного знания в формообразующих процессах, обуславливающих существенные измерения европейской цивилизации. Речь идет о качественно новом пространстве образования, адекватный логике человекомерных интенций постнеклассической картины мира, который требует гуманитарно-ценностного подхода в формировании современной парадигмы образования.

Ключевые слова: человекомерность, цивилизация, техника, социогуманитарное знание, педагогическая антропология, современное образовательное пространство.

Oksentyuk N.V., Shydei N.V.

National University of Water and Environmental Engineering

HUMAN DIMENSION SOCIO-HUMANITARIAN KNOWLEDGE: CHALLENGES CIVILIZATION

Summary

The processes of civilization in modern transformational changes are analyzed in the article. The role of people's nature and sociological knowledge in the formative processes that determine the essential dimensions of European civilization is examined. We are talking about a qualitatively new space of education that is adequate to the logic of human-scale intentions of the post-nonclassical picture of the world, which requires a humanitarian-value approach in the formation of a modern education paradigm.

Keywords: human dimension, civilization, technics, socio-humanitarian knowledge, pedagogical anthropology, modern educational space.